

The Sociolinguistics of Slovene

Znано je, da obstaja vplivanski odnos med družbo (ali kulturo ali komunikacijo) in jezikom. Gre za ločeno obstajanje pojavnosti, vendar med obema potekajo določeni odnosi; običajno je to vzročno-posledično razmerje: dogajanja v družbi (kulturi) vplivajo na spreminjanje v jezikovni sferi. Raziskovanje področja je neenotno, zato obstajajo različne vede, ki se ukvarjajo s t. i. jezikom v družbi. Sociolingvistika pomeni v širšem smislu celotno interdisciplinarno področje na široki relaciji jezik — družba: raba jezika v danem socio-kulturnem okolju in razlaganje družbeno določljivih dejavnikov jezikovnih sprememb. Stroka tako raziskuje korelacije in delovanje med jezikovnimi in družbenimi strukturami ter kulturnimi značilnostmi. Težišče je na jezikovnih pojavih, ki so odsev družbenih vplivov. Izhodišče je jezikoslovno.

The International Journal of the Sociology of Language je periodična publikacija, ki izhaja v Združenih državah Amerike v šestih zvezkih na leto. Gre za eno najbolj prestižnih sociolingvističnih revij in je namenjena objavljanju prispevkov s celega sveta, to je tistih, ki predstavljajo problematiko študija jezikovne rabe v družbenem okolju. Glavni urednik Joshua Fishman velja za enega od začetnikov sociolingvistike. 124. številka je tematska, posvečena izključno slovenski sociolingvistiki, in nosi naslov *The Sociolinguistics of Slovene*. Izšla je pri založbi **Mouton de Gruyter** (Berlin, New York, 1997). Urednik Marc L. Greenberg, jezikoslovec, ki se tudi sicer ukvarja s slovenskim jezikom, je zbral šest aktualnih avtorskih člankov s sociolingvistično tematiko slovenskega jezika.

V *Uvodu* (Marc L. Greenberg: *Introduction*) je predstavljen položaj slovenskega jezika med tremi glavnimi evropskimi jezikovnimi družinami (germansko, romansko in slovansko), splošnosti o slovenski dialektalizaciji in kratka zgodovina nastajanja jezikovnega prostora. Slovenska sociolingvistika je označena z dvema širokima programoma: ohranjanje slovenskih narečij in raba standardne slovenščine zunaj meja Republike Slovenije v luči protislovenske politike in sovražnosti; ohranjanje jezikovnih pravic v slovenskem matičnem prostoru in odmikanje od negativnih tokov v preteklosti. Slovenskemu jeziku je pripisano pomembno mesto v procesu samoohranitve in osamosvajanja Slovenije. Slovenščina je bila v federativni državi zelo pomemben dejavnik med konfliktnim odnosom srbskega in hrvaškega jezika na eni strani, na drugi pa v opoziciji unitarizmu.

Objavljeni prispevki v *IJSL* so vsebinsko dvoji: avtorja Jože Toporišič in James W. Tollefson opisujeta in analizirata položaj slovenskega jezika v času liberalizacije in odcepitve Slovenije ter razpada jugoslovanske federacije, drugi štirje pišejo o slovenščini zunaj Slovenije.

Jože Toporišič v članku *Slovenščina kot jezik neodvisne države (Slovene as the language of an independent state)* podaja zaokrožen pregled zgodovine slovenskega prostora od naselitve naprej, nastajanje kulturne in jezikovne identitete v evropskih zgodovinskih procesih formiranja nacij in družbeno ter zgodovinska dogajanja do nastanka uradnega jezika samostojne države. Poudarja pomembnost tega, da je v 1400-letni zgodovini obstoja južnoslovanskega prostora slovenski jezik prvič tudi resnični državni jezik in prvič tudi jezik v vojski (v preteklosti le kot sporadičen pojav)

ter prvič pri tem ne potrebuje branitelja jezikovnih pravic (znotraj meja RS). V smislu širše jezikovne kulture in jezikovne zavesti ter potrebe po zaščiti so predstavljeni pglavitni problemi slovenščine danes: poslovni jezik in jezik administracije, jezik javnih napisov in imen javnih ustanov, neslovenski učni jezik v nekaterih šolah, citatnost v tujem jeziku in prvine tujega jezika v nekaterih besedilih, jezik imigrantov in šolanje Slovencev v tujem jeziku v tujini. Iz odlomka, kjer avtor ostro ocenjuje slabosti javne jezikovne rabe (jezikovnokulturna in normativna vprašanja), je mogoče razbrati, da slovenščina tudi v samostojni državi potrebuje določeno mero zaščite (*Svet za slovenščino v javni rabi*). Sklep je — citat M. Kosa — vseeno optimističen.

Jezikovna in nacionalna politika sta bili gonilni sili pri osamosvojitvi in konstituiranju državnosti. Oboje je slonelo na dveh principih: slovenska nacionalna identiteta in samostojna Slovenija; novonastala država štiti druge nacionalnosti. Taka so spoznanja Jamesa W. Tollefsona v članku *Jezikovna politika v neodvisni Sloveniji (Language policy in independent Slovenia)*, kjer s stališča jezikovne politike analizira pravno-formalne akte jezikovne politike RS. Posebej so izpostavljene pravice obeh manjšin v Ustavi RS, implementacija ustavnih določil (funkcionalna dvojezičnost v šolah v Prekmurju že od 1959, uradna dvojezičnost v upravi, kulturi, publiciranju, na radiu in televiziji, manjšini v predstavnih telesih in financiranje njunih dejavnosti). Pokaže tudi na nerešena vprašanja pravic Romov kot tretje manjšine, ki jo omenja Ustava. Jezikovnopolitični položaj v Sloveniji povzame z izredno pozitivnim poročilom Evropske skupnosti (1993), ki Slovenijo ponudi kot zgledni model številnim evropskim državam. Tollefson meni, da gre za odprtost političnega sistema, ki omogoča pozitivno jezikovno politiko, zlasti do manjšin.

Kje Slovenci govorijo slovensko in s kom? Izbira jezika manjšine in jezik soseske (Where do Slovenes speak Slovene and to whom? Minority language choice in a transactional setting) prinaša mikroetnografsko jezikoslovno podobo slovenske manjšine v četrti Sveti Ivan v provinci Trst. Avtorica Majda Kaučič-Baša izhaja iz splošnega položaja Slovencev v Italiji, ki ga oceni kot izolirano dvojezičnost Slovencev, ki delajo v Italiji, in kot enosmerno dvojezičnost manjšine. V ospredju je samoobčutek etnične inferiornosti: slovenski jezik ni legitimen za javno komuniciranje; edini javni prostor, kjer je raba slovenskega jezika predstavljena in spontano prakticirana, so institucije manjšine. Razvojne tendence kažejo na pešanje slovenščine in njeno zamenjevanje z italijanščino. Raziskava z izrednim metodološkim aparatom predstavlja kodni preklap (menjavanje enega jezika z drugim), primere in spoznanja oblikuje v natančnih shematizacijah (npr. interpretacija govornega okolja udeležencev ipd.). Teoretične hipoteze so potrjene z empiričnimi rezultati: za javno komunikacijo je v praksi rabljen italijanski jezik, saj slovenščina kljub formalnim določilom ni aplicirana v javni sferi.

Najpomembnejši dejavnik germanizacije v zgodovini manjšine na Koroškem v Avstriji je nastanek t. i. vindišarske teorije. V prispevku *O razvoju vindišarske teorije (On the development of the Windischentheorie)*, avtor je Tom Priestly, je razložena kot okvalifikacija jezika Slovencev na Koroškem, ki da je povsem drugačen od jezika v matični Sloveniji. Ob poimenovanju *Windisch* ugledni sociolingvist razčlenjuje rabo etnonimov *tschusch*, *slovene*, *nemškutar* in *nemčur*. Sama teorija se je razvijala postopoma, osrednjo obliko pa ji je 1927. leta dal Martin Wutte: Koroška je področje mešanja jezikov; slovensko narečje na avstrijskem Koroškem je germansko-slovanska mešanica; jezik je atribut pripadnosti etnični skupini; slovensko prebivalstvo je razdeljeno na "nemške prijatelje Slovence" in simpatizerje Jugoslavije ... Višek je teorija doživela po l. 1938, ko so slovensko manjšino opredelili kot migracijo s teritorija Lužiških Srbov z etnonimom *wendisch*. Priestly se je lotil preučevanja teorije s stališča jezikovne situacije na avstrijskem delu Koroške, kjer obstajajo štiri jezikovne variante: nemški knjižni jezik, nemško narečje, slovenski knjižni jezik in slovensko narečje. Podrobno je razčlenil politični kontekst (profašistično/nacionalistično ideologijo in antiindividualizem) v povezavi z jezikovnimi variacijami.

Še en prikaz sočasnega položaja slovenske jezikovne manjšine, in sicer v Porabju na Madžarskem, je podan v *Slovenskem jezikovnem vprašanju ob slovensko-madžarski meji (Slovene language issues in the Slovene-Hungarian borderland)*, avtorice Albine Nečak-Lük. Gre za predstavitev

slovensko-madžarskega kontaktnega področja (Prekmurje in Porabje): jezikovnega statusa, jezikovne rabe in stališč do jezika ter vrednotenje jezika. Tudi tu je nastala nacionalistična teorija — Slovence so poimenovali Vendi. Termin Vend, ki je po l. 1920 služil za poimenovanje Slovencev v Porabju in Prekmurju, je bil aktualen vse do l. 1981.

Študija natančno predstavlja jezikovno situacijo v devetih slovenskih vaseh v Porabju. Spoznanja pokažejo pešanje slovenske jezikovne zmožnosti in rabe ter asimilacijo manjšine kljub intenzivnejši institucionalni podpori matičnega prostora.

Nada Šabec v *Slovensko-angleškem jezikovnem stiku v ZDA (Slovene-English language contact in the USA)* razgrinja skoraj neznano jezikovno problematiko slovenskih izseljencev v Clevelandu. Teoretičnemu definiranju bilingvizma, diglosije in kodnega preklapljanja sledi predstavitev najštevilčnejše slovenske manjšine v ZDA (približno 50.000). Analiza prinaša spoznanja o položaju slovenske manjšine, položaju slovenskega jezika in njegovi rabi s stališča kodnega preklapljanja in dvojezičnosti. Ugotovitve izhajajo iz razlik med posameznimi generacijami priseljencev (prve predvojne, prve povojne, druge predvojne in druge povojne, tretje predvojne) glede na jezikovno zmožnost, odnos do jezika, jezikovno rabo idr. v povezavi z učenjem jezika, stiki z govorniki slovenskega in neslovenskega jezika, vlogo slovenskih institucij in organizacij, stik z matičnim jezikovnim prostorom. Kljub presenetljivo pozitivnim odnosom do slovenskega jezika v skupnosti raba peša, slovenski jezik pa je vse manj stabilen v javnem življenju. Proces zamenjave enega jezika z drugim je viden v oceni, da so pripadniki določenih generacij bolj pripadniki obeh kultur kot jezikovnih skupnosti. Preseneča ugotovitev, da (slovenski) jezik ni na mestu narodne identitete, pač pa so to ali ljudski običaji ali ljudska glasba.

Dodana je ocena dveh sociolingvističnih študij — Velemir Gjurin: *Slovenščina zdaj!* (1991) in Jože Toporišič: *Družbenost slovenskega jezika* (1991). Obe deli predstavlja s stališča jezikovne situacije v kontekstu kulture in politike. Prava posebnost med sociolingvističnimi deli sploh je *Slovenščina zdaj!*, ki predstavlja jezik v vojski.

Drago Unuk

Pedagoška fakulteta v Mariboru

